

k čemur je pristopila interdisciplinarno, z vidika politologije, zgodovine, arheologije, etnologije, antropologije, etimologije, religiologije, geologije in geofizike, pri čemer se je posvetovala tudi s strokovnjaki različnih znanstvenih disciplin. Žal je pri nekaterih kolegih iz akademske sfere naletala na branjenje disciplinarnih vrtilčkov za vsako ceno. Neprecenljiva so ji bila tudi srečanja z Medveškom, pri katerih je dobila uvid v to, zakaj npr. staroverci niso urejali grobov pokojnikov (ker niso verjeli v sodni dan in jim telesa pokojnikov niso bila pomembna) ali zakaj so se dosledno zaklepali v hiše, ko so bili doma (da so imeli čas poskriti staroverske predmete, ko je prišel k hiši drugoverni sosed ali župnik).

Čeprav so staroverci do konca 20. stoletja izginili, so na Primorskem zapustili trajen pečat, tako močan, da je njihova prisotnost v krajini razvidna tudi po tem, ko so kot skupnost prenehali obstajati. Ta pečat tvorijo sveti kraji na prostem in toponimi. Cirili Toplak je v nadvse berljivi študiji uspelo pokazati, da so bili staroverci mnogo več kot verska manjšina, skrivna družba ali namerna skupnost. Ker so govorili slovensko narečje, se od večinske skupnosti niso razlikovali na etnični podlagi, temveč v religiji in vrednotah., ki so bile v veliki meri nasprotno večinskim. Staroverci so bili vzporedna družba, ki ustreza definiciji staroselcev OZN. Toplak se na koncu distancira od sodobnih pojavov takšnih in drugačnih starovercev, spornih novodobnih in laičnih interpretacij staroverstva ter izumljenih tradicij novodobnih religioznih manifestacij, ki iščejo materialne koristi. Zanj je vrednost pristnih staroverskih sporočil za sedanjost v odnosu do narave in v pomenu vodstvenih pristopov in politične organiziranosti.

Mojca Ramšak

Marija Stanonik (ur.): *Ljubezen na daljavo: Moževa pisma ženi aleksandrinki v Egipt.* Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Annales ZRS; Ljubljana: Slovenska Matica, 2022, 588 strani.

Gradnja Sueškega prekopa v drugi polovici 19. stoletja je Aleksandriji vrnila sijaj metropole, ki ga je imela že v antiki. V mesto so se zgrnili številni gradbeniki, bančniki, trgovci in uradniki iz vseh koncev turškega cesarstva in Evrope. Večina jih je s seboj pripeljala udobja vajene družine, ki so potrebovale pomoč pri hišnih opravilih ter negovanju in vzgoji otrok. Slovenska dekleta in žene, večinoma iz Goriške, ki so pri njih dobile delo kot sobarice, kuharice, dojilje, guvernante in spremljevalke, so se, čeprav so tako kot Angela Vetrici služile tudi v Kairu in Port Saidu, v zgodovinski spomin zapisale kot aleksandrinke. Večina jih je odplula v Egipt zaradi veliko boljšega zaslužka, kot bi ga imele v Trstu ali Gorici, da bi doma pomagale rešiti zadolžena posestva. Nekatere so šle na pot, da bi si prislužile doto, kakšna tudi iz želje po pustolovčinah.

Znanstvena monografija *Ljubezen na daljavo* – za Znanstveno-raziskovalno središče Koper in Slovensko matico ga je zasnovala in uredila neumorna literarna zgodovinarica in etnologija Marija Stanonik – je pomemben dokumentarni prispevek dosedanjim knjižnim objavam o aleksandrinkah. Na več ravneh dopolnjuje razmeroma skromno,

šele zadnjih 30 let nastajajočo bibliografijo knjižnih in drugih obravnava tega zlasti za primorski del slovenskega ozemlja značilnega družbenega pojava. Skromno zato, ker gre za začasno odhajanje za zaslužkom pa tudi trajno izseljevanje, ki je v dobrih sto letih zaznamovalo, pogosto tudi globoko prizadelo več rodov in več deset tisoč pripadnikov družin, iz katerih so žene in dekleta odšle v Egipt (samo okrog leta 1900 naj bi jih bilo tam več kot 5000!). Kljub temu se o njih vse do knjige *Aleksandrinke* Dorice Makuc (1993) in po njej posnetega filma *Žerjavi letijo na jug* ni pisalo in skoraj ne javno govorilo. Tako so tisočere zgodbe, mnoge tudi s srečnim razpletom, največ na račun enostranskih opravljenih namigovanj in licemerskih očitkov o nepoštenih in nespodobnih dejanjih aleksandrink ostajale prikrite, zamolčane, neželene, ne pa tudi povsem pozabljene.

316

Marija Stanonik je v ohranjenih pismih iz 30. let, ki ji jih je zaupal Ivan Bresciani, vnuk Ivana in aleksandrinke Angele Vetric, prepoznala izjemno pomembno gradivo, ki odpira pogled na doslej le izjemoma in obrobno obravnavano odhajanje žensk v Egipt, kakor so ga doživljali njihovi možje, ki so ostali doma. Brasiani v uvodu piše, da je pisma dobil od mame Ane, ene od devetih otrok Ivana in Angele (str. 7). Obuja tudi svoje spomine na nonota in nono, ki sta po njeni vrnitvi odprla trgovino v Gorici, pogosto pa sta se do nonotove smrti leta 1977 vračala v domače kraje. »Ob prebiranju teh pisem,« dodaja, »sem bolje spoznal celovitost njegove osebe, za kar mi res ni žal in sem resnično hvaležen, ter če smem, tudi ponosen.« (str. 8)

Ob ohranjeni korespondenci zakoncev iz Batuj v Vipavski dolini – v njej vidi gradivo za roman v pismih (str. 61) – opozarja, da je v času, ko so odšle v večnost že vse aleksandrinke, razredčen pa je tudi drugi rod njihovih potomcev, težko najti preverljiva pričevanja. Zato, poudarja, so pisma o nekdanjih življenjskih pretresih »izjemno dragocen posredni vir. Morda še bolj kot ustna pričevanja po nekaj desetletjih, saj so dokument neposrednega doživljanja in spoznanj v takratnem času« (str. 63).

Marija Stanonik je sicer svojo spremno študijo razdelila na poglavja, v katerih obravnava različne vidike aleksandrinstva z zgodbo Ivana in Angele Vetric iz Batuj v ospredju. Po uvodnih besedah spregovori o kontekstu, ki ga zaradi težavnih gospodarskih razmer in političnih pritiskov za časa fašizma označi za kruti čas (str. 64).

Nadaljuje z Viri, kjer tudi sama poudari, da tukajšnja pisma omogočajo vpogled v aleksandrinsko problematiko ne samo »z ženskega vidika, morda še otroškega, medtem ko so se negotove razmere, v katerih so ostali njihovi možje in drugi domači, ki so jih zapustile, zdele /.../ za raziskovanje manj privlačne, vsekakor pa zahtevnejše«. To ni pogled »z nevsakdanje, eksotične, temveč domače, banalne strani, ko sta na vratih pomanjkanje, strah, bolezen, smrt. Pa tudi izjemna vera, upanje, ljubezen.« (str. 67) Sledi seznam vseh objavljenih pisem s foto reprodukcijo izvornikov in diplomatskim prepisom s spremno študijo (str. 68–73). »Medtem ko drugi članki v tukajšnji monografiji obravnavajo aleksandrinsko problematiko s ptičje perspektive in pisma Ivana Vetrica omenjajo le mimogrede,« Marija Stanonik poudarja, da poskuša s svojo razpravo »izkoristiti izjemno priložnost, da podrobno razčleni njihovo vsebino, kolikor je mogoče kronološko. Pri tem navzven sledi klasični etnološki sistematiki, analiza pa literarnozgodovinski metodi, da bo tako čim jasnejši ves potek drame.« (str. 73)

V razdelku Duhovna kultura avtorica poglobitnega besedila v monografiji med drugim, ko govori o jeziku pisem, ugotavlja, da so ta »lahko odlično gradivo za analizo narečij v 30. letih 20. stoletja v Vipavski dolini z glasoslovnega, besedotvornega, oblikoslovnega in skladskega vidika.« (str. 74) Opozarja tudi na velik pomen vere v Ivanovem duhovnem svetu (str. 78) – ko je bil najbolj na dnu, mu je pomagala živeti – in na primere prehajanja iz pripovedi v poetične refleksije ter uporabo pasijonske in druge metaforike. (str. 91) »Ivanova duhovnost se je zatekala v poezijo /.../ Vsekakor je imel dispozicijo za literarno ustvarjalnost.« (str. 129)

V razdelku Družbena kultura se Stanonikova posveti Ivanovim pismom sprva iz Batuj, pozneje pa večinoma iz Črnič v Kairo, v katerih je »mogoče zaznati nihanje med durovskimi in molovskimi toni« (str. 96). Med njihovimi pogostejšimi vsebinami je omenjanje družinskih razmer in hčerke Irenke, za katero Ivan z Angelinimi starši očetovsko skrbi kakor ve in zna. V dekličinem imenu poleti 1932 tudi piše: »Mama pošlji mi krilce, sem postala velika, pošlji mi pupko ...« Za vsak primer priloži tudi njene mere. (str. 110)

V razdelku Materialna kultura so pogosta poročila o denarnih stiskah, posebno potem, ko je bila zastavljena domačija v Batujah prodana na dražbi. Sledijo si prošnje za denar, čeprav Ivan ženi hkrati zagotavlja, da če ne more, ni treba, in da se bo nekako že znašel. Bolj ga težiata samota in moško koprnenje po ženi: »Oh, dobri Bog mi daj učakat, da bi še pri tebi spal. Oh, oh, draga moja, jaz sem ratal sedaj bolj suh, odkar sem v Črničah, kjer jaz nisem zadovoljen. Oh, pridi, pridi.« (str. 403)

V monografiji objavljena pisma so posebna predvsem zato, ker ne prihajajo z ženske ali otroške strani, kot velika večina, temveč od moškega, gospodarja, ki ni kos težavam, s katerimi se sooča. V pisanju občutljivega pa tudi lahkovernega Ivana se tako izjavljanje zvestobe in ljubezni vedno znova izmenjuje z očitki in celo grožnjami, da ga Angela, ko se bo vrnila, ne bo več našla živega. »Če ni ljubezni, ni življenja. Če mi še da Bog učakati, da prideš Ti domov, Te stisnem in poljubim, oh oh oh poljubim, moje vse!« je na primer pisal že 28. maja 1931, le nekaj tednov po slovesu. Tri leta pozneje, ko je ostal brez kolesa, pa: »Saj, ako bom doma sam, v tem letu umrjem ali se sam umorim, ker to moje življenje ni življenje, je neznosno telesno in dušno trpljenje.« (str. 391)

Avtorji omenjenih drugih člankov z vidika svojih strok obravnavajo za razumevanje celote pomembne teme. Zgodovinar Aleksij Kalec Sto let aleksandrinstva na Goriškem, etnologinji Marjeta Malešič in Urška Pirjevec Aleksandrinke v spominih družine iz Vipavske doline oziroma Aleksandrinke v spominskih pripovedih, Danila Zuljan Kumar pa Narečni jezik obravnavanih pisem.

Preostale tri četrtine knjige zavzemajo posnetki in prepisi korespondence med Goriško in Egiptom, ki jih je pripravila Marjeta Malešič. Večina pisem je Ivanovih, napisanih od maja 1931 do pomladi oziroma poletja štiri leta pozneje; eno samo je Angelino (1933). Dodanih jim je nekaj pisem sorodnikov in drugih, nastalih v tem obdobju. Poleg pošte, ki sta jo Angeli do smrti pošiljala mama in nato predvsem brat Lojze in drugo sorodstvo, so zgovorna pisma duhovnika, dekana Lojzeta Novaka iz Črnič, namenjena Angeli pa tudi drugim vaščankam v Egiptu, ki jih nagovarja z »Ljubo moje Kairsko-Aleksandrijsko in Aleksandrijsko-Kairsko ljudstvo!« (str. 557) Na koncu so objavljena

edino ženino pismo možu, ohranjeno tridelno pismo Angele in prijateljice Marije dekanu Novaku (1932) in pismo prijateljici Mirki (1934). Korespondenco ter besedila o njej in njenem času zgovorno dopolnjujejo dokumentarne fotografije iz družinskih arhivov, vnuka David Bresciani in Franček - Francesco Bertolini sta prispevala tudi spominska zapisa o svojem dedu.

Iztok Hlich

Zora Neale Hurston: *Barakun: Zgodba zadnjega »črnega tovara«.* Ljubljana: 318 Založba /*cf., 2023, 192 str.

Barakun je srce parajoča pripoved enega zadnjih ameriških sužnjev Cudja Lewisa (1841–1935), ki jo je leta 1927 zapisala folkloristka in antropologinja Zora Neale Hurston (1891–1960) in za katero bi si želeli, da se nikoli ne bi zgodila. Cudjo Lewis je bil suženj z zadnje suženjske ladje Clotilde, večje tovarne jadrnice, imenovane tudi »sužnjarka«, ki je leta 1860 ilegalno pripeljala sužnje iz Afrike v Alabamo, čeprav je bil prevoz sužnjev že od leta 1808 prepovedan. Zori Neale Hurston je opisal življenje afriških otrok, preden so jih ugrabili v Beninu, uničili vas, jih odgnali v suženjstvo, kjer so najprej zaprti ob obali čakali, da jih z ladjami pošljejo v Ameriko, kjer so živeli segregirani v Africatownu.

Antropologinja, tudi sama afroameričanka, je knjigo o Cudju Lewisu, ki je bila osnovana na neštetih urah pogovorov z njim, končala leta 1931, vendar zanjo vse do konca življenja ni našla založnika. Založbe so namreč vztrajale, da omili narečje svojega pripovedovalca, da bi bilo delo lažje berljivo, a tega Hurston ni dovolila, saj je menila, da je afroameriška govorica bogat prispevek k angleškemu jeziku. Knjiga je tako prvič izšla šele leta 2018 (*Baracoon: The Story of the Last »Black Cargo«*). Pripoved Cudja Lewisa v slovenskem prevodu je podobna ljubljanski govorici.

Beseda barakun je španskega izvora, izhaja iz besede *barraca*, v pomenu »koča«. Barakun pomeni zgradbo blizu morja, v katero so zapirali Afričane pred prodajo in izvozom v Evropo in Ameriko. Afričani, ki so jih zadrževali v teh kočah, so bili ugrabljeni, zajeti v lokalnih vojnah ali vpadih. Mnogi so tam umrli, saj so bili v izredno slabem zdravstvenem stanju, ker so bili izpostavljeni evropskim nalezljivim smrtnim boleznim ali pa zaradi stiske, ker so mesece dolgo čakali na prihod ladje. Ladje sužnjarke so gradili v času preganjanja trgovine s sužnji, da so lahko s spretnimi manevri ušle pomorskim patroljam. Lastnik ladje Clotilda je leta 1860 v Zahodni Afriki nezakonito kupil 125 Afričanov, ki so bili zaprti v barakunih. Po petinštiridesetih dneh na Atlantiku je pristal na otoku Twelve Mile blizu reke Mobile, izkrcal Afričane in zažgal Clotildo pri Big Bay Canotu (Alabama), da bi prikril svoje piratstvo. Ameriška ustava je namreč vse vpletene v illegalen uvoz Afričanov v Ameriko leta 1820 razglasila za pirate, kogar so ujeli pri piratstvu, so obesili.

Pripoved se začne z opisom intervjujske situacije, v kateri je Zora Neil Hurston sedela s Cudjom Lewisom in jedla lubenico, ki jo je prinesla s sabo, da bi izvedela grozljivo zgodbo enega zadnjih sužnjev, ki jo je lahko še povedal. Na ta način se začnejo tudi nekatera druga poglavja. Zgodbo o tem, kako so črnici prišli v Ameriko, kako so z njimi